

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
Београд, 10. новембра 2015.

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ *Проблем идентитета*
у постмодернистичком енглеском роману, у одабраним делима
Џулијана Барнса, Ијана Макјуана, Грејема Свифта и Мартина Ејмиса
КАНДИДАТКИЊЕ Јелене Јанићијевић

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
1. Датум и орган који је именовao комисију 28. октобар 2015. године, Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду
2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен:
1. др Зоран Пауновић, редовни професор за ужу научну област Енглеска и америчка књижевност (2006), Филолошки факултет у Београду
2. др Александра Јовановић, ванредни професор за ужу научну област Енглеска и америчка књижевност (2007), Филолошки факултет у Београду
3. др Ивана Ђурић Пауновић, ванредни професор за ужу научну област Енглеска и америчка књижевност (2013), Филозофски факултет у Новом Саду
4. Кликните да бисте почели унос текста.
5. Кликните да бисте почели унос текста.
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
Кликните да бисте почели унос текста.
1. Име, име једног родитеља, презиме: Јелена (Бранко) Јанићијевић
2. Датум рођења, општина, република: 07.03. 1985, Београд, Србија
3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе: Кандидаткиња је докторске студије уписала без одбрањене магистарске тезе, на основу високог просека с редовних студија
4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука: Кликните да бисте почели унос текста.
III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ: <i>Проблем идентитета у постмодернистичком енглеском роману, у одабраним делима Џулијана Барнса, Ијана Макјуана, Грејема Свифта и Мартина Ејмиса</i>
IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ: Навести кратак садржај са назнаком броја страна поглавља, слика, шема, графикана и сл.

Докторска дисертација *Проблем идентитета у постмодернистичком енглеском роману, у одабраним делима Џулијана Барнса, Ијана Макјуана, Грејема Свифта и Мартина Ејмиса*, кандидаткиње Јелене Јанићијевић, обухвата 252 куцане стране. Дисертација је подељена на следећа поглавља: 1. Увод (стр. 1-18); 2. Постмодернизам, друштвени контекст и опште карактеристике (19-35); 3. Теорије идентитета (36-44); 4. Џулијан Барнс (45-104); 5. Ијан Макјуан (105-158); 6. Мартин Ејмис (159-202); 7. Грејем Свифт (203-235); 8. Закључак (236-241). Библиографија (стр. 242-252) садржи више од две стотине библиографских јединица.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација Јелене Јанићијевић се на компетентан начин, темељно и исцрпно, бави проблемом потраге за идентитетом у савременом свету, на примерима ликова у романима четворице великих савремених британских писаца. Прича о идентитету, подсећа нас кандидаткиња у уводном делу, доспела је у средиште интересовања хуманистичких наука, тек када су се појавиле различите опције његовог дефинисања, у оквиру дотадашњих општеприхваћених начина анализирања књижевних дискурса. Непостојање стабилног система одређивања ликова, или њихове доминантне особине, односно улоге, доводи до кризе идентитета, условљене немогућношћу његовог јасног препознавања и одређења.

Као један од кључних фактора у конституисању идентитета, у дисертацији је разматрана социоекономска позадина, односно утицај глобализма и конзумеризма на развој бића. Човек је и свугде и нигде, може да буде све или ништа, у зависности од радног места, улоге у породици, статуса међу пријатељима и у друштвеном окружењу уопште. Управо због брзих медијума комуникације, путовања, промена, једна особа током само једног дана промени мноштво улога уклапајући се у атмосферу различитих модуса живљења, што је у главном делу овог рада уверљиво показано на примерима ситуација из одабраних романа. Овакав начин живота, један је од важнијих закључака уводних разматрања, доводи до презасићења информацијама, дезоријентисаности, губљења циља, нити и осећаја смисла сопственог постојања. Стога ауторка дисертације испитује могуће одговоре на проблем конституисања идентитета и потраге за идентитетом, имајући при том у виду мноштво дискурса који се смењују у свакодневној интеракцији и улога које су на располагању постмодерном бићу. Истовремено, с теоријске стране посматрано, у раду је приметна и плодотворна тежња ка бољем разумевању теорија и развијању појмовног апарата, који омогућавају потпунији увид у настајање, развој и очување и/или дезинтеграцију идентитета у постмодернизму. Примена наведених теоријских претпоставки с успехом је спроведена у главном делу рада, у анализи релевантних аспеката и кључних тема, мотива, ликова у романима четири одабрана писца.

У анализи одабраних романа, најпре је у први план постављено питање постојања и могућности откривања аутентичног бића, односно његовог специфичног, индивидуалног језгра, које представља суштински извор мотивације за наше поступке и размишљања и које се налази испод свих слојева идентитета, а које остаје у великој мери стабилно под утицајима безбројних спољашњих фактора. Следећи аспект је конституисање идентитета у социјалном окружењу. Друштвени идентитет, указује

кандидаткиња, формира се на тачки пресека линија дискурса ауторитета дате социјалне средине и специфичних животних околности индивидуе. Ми смо одређени системом који нас поставља у одређене улоге и то постаје у великој мери начин на који нас околина посматра, како ми постојимо у очима других, па и у својим сопственим. Значајан део анализе посвећен је и осврту на моралне оквире, чије су границе постале врло нејасне, а критеријуми варијабилни. Да ли човек може да идентификује правила друштвеног система у постмодернизму и колико се та правила уопште ослањају на морал? Или, како је то сматрао Кант, сваки човек има урођени унутрашњи осећај за разликовање моралног од неморалног, за разлику од друштвено конституисаних моралних параметара, које иначе учимо да препознамо и примењујемо током живота. Којих моралних оквира се придржавају бића у постмодернизму и колико су они битни у изграђивању, проналажењу и развоју идентитета? Ово су само нека од значајних питања које ауторка дисертације поставља – питања чији значај нимало не умањује чињеница да на њих нема коначног одговора. Јер, резултати истраживања које је у раду на својој докторској дисертацији спровела Јелена Јанићијевић свакако доприносе бољем разумевању потенцијалних начина конституисања идентитета, релевантних спољашњих фактора и унутрашњих сила које утичу на његово стварање у постмодернизму. Истовремено, дошло се и до назнака о могућим правацима његовог развоја којима се можемо надати и након постмодернизма.

У делима сваког од четворице одабраних писаца, кандидаткиња је с успехом уочила, издвигла и анализира претпостављене аспекте идентитета, уз јасно успостављање хијерахије њиховог значаја у појединачним романима. Код Мартина Ејмиса, на пример, изражен је мотив двојника и паралелних структура, који могу бити врло плодно тле за изучавање аспекта аутентичног бића, као и његово контрастирање у односу на друштвено биће, тим пре јер је Ејмис познат по својој критици социјалне деградације. Код Грејема Свифта, у средишту пажње је породични, друштвени живот, те код њега доминира анализа аспеката друштвеног бића у односу на аутентично биће. Код Ијана Макјуана лако су уочљиве теме морала и зла, као и односа детињства и периода одраслог живота, као погодан контраст за посматрање заокруженог процеса формирања идентитета, те је кандидаткиња у његовим романима пронашла одличне примери за обраду проблематика моралног аспекта бића. Коначно, код Џулијана Барнса, у центру пажње је друштвено биће у смислу културног, а нарочито британског националног идентитета.

Уже посматрано, идентитет постмодерне индивидуе у романима овде одабраних писаца јесте децентриран, фрагментаран, условљен друштвено-популарним структурама и симулакрумима о пожељним моделима личности; при том је суочен са изазовима савременог света, па често не успева да се избори са препрекама, због чега долази до његове деконструкције. Премда, често ни ново-структурирана личност није подесна за сурове услове постмодерног света који се пребрзо мењају и захтевају нова прилагођавања. Симболично, један од истакнутијих мотива код свих аутора је слика

нездравог или распадивог тела, често са смртним исходом: људи који су опседнути каријером, па се хране крајње нездравом и конзумирају превише алкохола; разне физичке болести које се касно откривају због занемаривања свог здравља услед брзог темпа живота; убиства и самоубиства; ментална ретардација или неки психички поремећај. Физичко здравље или изглед индивидуе, као битан спољашњи елемент идентитета, указују на стање нације и функционише као огледало шире друштвене слике, тим пре што читалац често може да се поистовети са оваквом врстом ситуација и самим тим уверљиво осети бол и патњу ликова.

Из богатог опуса Џулијана Барнса, за потребе овог истраживања, одабрани су романи чији је један од доминантних мотива енглески национални идентитет, у неком од својих облика. У свим романима, очигледан је понос аутора на своје национално и културно наслеђе из прошлости. Међутим, како би скренуо пажњу на то да се Енглези не могу осећати превише уљуљкано у својој острвској самодовољности и привилегованој позицији, стеченој током векова, Барнс често описује и уздиже елементе француске културе, земље која им је најближи сусед и са којом деле велики део историје, како би кроз контрастирање елемената високе културе и обичног живота у корист континенталног суседа подстакао на динамичнију духовну и уметничку активност своје сународнике, што је случај у *Метроленду* и роману *Троје*. Док у роману *Енглеска*, *Енглеска* опомиње на опасност од ширења културе мас медија на рачун елитне културе, те дивљења симулакрумима који пародирају реалност и девалвирају моралне стандарде појединца и друштва. *Преко канала* је збирка прича која подсећа на неке болне и неке славне епизоде из историје, које су битан део енглеског идентитета и као такве, не смеју пасти у заборав. Ијан Макјуан као савремени аутор заиста широког интересовања, вероватно најуверљивије описује проблематику све компликованијих породичних односа, тешкоће и изазове одрастања деце, као и брачних парова који не желе или не могу да имају децу, испољавајући забринутост за будућност нације која пре свега припада младима, бар када се ради о овде анализираним делима. Свеприсутан је мотив зла које се ненадано може свуда појавити, чак и када нема лоших намера ликова; због недостатка одлучности, моралне или психичке снаге да се превазиђу несрећне околности, они неретко доживљавају трагичан крај. Оптимистичка црта у готово свим Макјуановим делима темељи се на могућности искупљења кроз искрену љубав или покајање због намерно или ненамерно учињеног зла или штете, макар они дошли и прекасно. Егзистенцијална стрепња, међутим, нигде није тако јасно изражена као код Мартина Ејмиса, који се ужасава над страхотама тоталитарних система, попут нацистичког у прошлости и исламистичког у садашњости; упозорава на глобални тренд материјалне културе која диктира сурове, извештачене и нехумане обрасце понашања и живљења; скреће пажњу на опасности самоизолације од блискости са другим људима и удаљавање од сопствених, унутрашњих моралних закона. Често га називају и типичним мушким писцем, јер се бави првенствено темама маскулинитета, али у његовим каснијим романима и женски ликови су врло заступљени, мада у лимитираној лепези врста улога. Грејем Свифт, као најмистериознији од четворице аутора у смислу приватног живота, а најнеутралнији у јавном

изражавању својих политичких, друштвених и других ставова, у својим делима највише истиче улогу прошлости, односно, личне и колективне историје на догађаје у садашњости и будућности. Како је индивидуална перцепција реалности, затим њено тумачење и очување у личној меморији у форми искуства, од суштинске важности за формирање ставова и основних принципа на којима се заснива личност, историја има пресудан значај за обликовање идентитета појединаца. Језик и нарација имају кључну улогу у структури његових романа, те прича, као основни медијум преношења и тумачења прошлих искустава, добија и додатну, куративну улогу, јер се ликови кроз исповест ослобађају моралног или психичког бремена прошлости, што им омогућава лакши живот у садашњости. Анализом пре свега ликова, али и других аспеката одабраних романа сваког од ових писаца, на основу репрезентативних примера, ауторка дисертације пружила је непорециву практичну и логичку потпору својим почетним претпоставкама, као и закључцима изведеним у овом раду.

VI Списак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији

- „Дигитализовани извори историја разних борилачких вештина као периферних, али изузетно битних облика културног наслеђа“, у Тематском зборнику са конференције „Дигиталне библиотеке, дигитални репозиторијуми, дигиталне презентације“, књига 2, Филолошки факултет, Београд, 2012. године.
- ”Relativization of authorities in Postmodern Era: Ian McEwan’s *The Children Act*”, *Филолог*, Филолошки факултет у Бања Луци, Бања Лука, 2015.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

На питања о формирању, постојању и деконструкцији друштвеног, моралног и аутентичног дела бића постмодерног субјекта, дати су у докторској дисертацији Јелене Јанићијевић чврсто аргументовани, убедљиви одговори. До тих одговора дошло се кроз представљање и анализу сликовитих примера из дела четворице одабраних писаца. Друштвени идентитет особе, закључује кандидаткиња, сачињен је од разних елемената колективних идентитета присутних у његовој ужој и широј друштвеној средини, при чему се ужа средина углавном односи на породицу, а шира на националну, религијску, класну и

другу припадност. Ближа друштвена средина дана има већи значај на формирање идентитета индивидуе, док је шире окружење у прошлости играло значајнију улогу, у времену великих наратива о величанственој цивилизацији, традицији и незаустављивом напретку енглеске нације. То надаље води закључку по коме је структура друштвеног идентитета највећим делом вештачки условљена, а у постиндустријском свету, у великој мери заснована на критеријумима моћи која проистиче из социјалног и финансијског статуса. Циљ сваког вештачки створеног модела јесте да изгледа што природније, односно да увери људе у своју универзалност и неопходност. У ту сврху, стварају се уверљиве слике псеудо-реалности, односно, симулакруми, чија је слика неодржива на дуже стазе, те раскорак између тежње да се материјализује и достигне та лажна слика неког дела стварности и потребе за изражавањем сопственог, аутентичног бића, доводи до кризе идентитета и расцепа личности. Ово нас доводи до следећег, кључног закључка о могућности постојања и изражавања аутентичног, урођеног дела идентитета, који није друштвено условљен. Иако некада битка са сопственим одразом у огледалу друштвено закривљене перцепције делује унапред изгубљено, сваки вештачки облик постојања је унапред осуђен на урушавање, услед продирања на површину јединствених, специфичних одлика и потреба сваког појединачног. Кандидаткиња је указала и на то колико важну улогу у спознаји истине о себи и свету око себе игра категорија времена. Што боље познајемо прошлост, мања је опасност да ћемо се изгубити у садашњости; што је животно доба зрелије, психичка снага и стабилност индивидуе је већа, док су млада бића представљена као неотпорна и незаштићена од искушења и зла овог света, што најбоље можемо видети код Макјуана. Често, личност мора да прође и више циклуса деконструкције, или више фаза трансформације, у процесу тражења пута до истинског самоостварења, као на пример Ејми Хајд у *Другим људима*, или Марта Кокрејн у роману *Енглеска, Енглеска*. Управо се деконструкција може сматрати доказом за постојање аутентичног дела личности, јер је тај део „проблематичан“ и буни се против споља наметнутих улога и маски. Систем који се издваја и доминира у периоду постмодернизма је капитализам, владавина глобалних интернационалних компанија, култура пословног живота. Систем који је усмерен на квалитет спољашњих сфера живота, занемарујући друштвене потребе човека. Теорија аномије Емила Диркема, подсећа кандидаткиња у својим завршним разматрањима, говори о појави дезоријентисаности појединца, у сталном процесу промена, који не успева да пронађе ослонац у себи и превасходно сопственим моралним начелима, што га у екстремним случајевима доводи до потпуног растројства и самоубиства. Један од могућих разлога које наводи је и уска спецификација рада, која је условила појаву специфичног (Hilbert 1986) облика егзизима и потребе за самоизолацијом. Коначно, сила која држи у равнотежи биће, чији је центар стално изложен бури промена, оно што даје човеку стабилност у свим временима и друштвеним околностима, јесте аутономни унутрашњи морални систем. У постмодерном свету, спољашња скала моралних вредности је изузетно нестабилна и не може пружити адекватан референтни систем. Уређеност постмодерног света се одржава путем мреже институција и закона, али овакав систем има јако пуно пропуста, односно области живота које не покрива. Предност овог система може бити у томе што појединац има већу слободу да сам одлучује о својој судбини у многим личним, свакодневним животним ситуацијама, све док не угрожава ничију безбедност. Након побтројаних закључака, кандидаткиња на самом крају с разлогом оставља отвореним питање постојања услова за развиј способности самосталног моралног одлучивања и поступања, када су у питању и свакодневни лични проблеми, али и крупна питања која се решавају пред законом. Морални идентитет је најуже везан за развој унутрашњег, приватног света индивидуе, који се развија у слободно време, на основу унутрашње мотивације. У случају недостатка услова за адекватан развој те интимне сфере личности, човек све теже доноси одлуке, остварује блискост, ускраћује себи емотивну и интелектуалну размену у интерперсоналним односима, а то је, закључује ауторка дисертације на самом крају, суштинска потреба сваког људског бића.

VIII	ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА
НАПОМЕНА: Навести позитивну или негативну оцену начина приказа и тумачења резултата истраживања.	
<p>Промишљеним и теоријски чврсто утемељеним ишчитавањем књижевног опуса четворице истакнутих савремених британских писаца, кандидаткиња је дошла до читавог низа истински иновативних увида и закључака. Те је закључке у својој докторској дисертацији изложила прегледним и јасним научним стилем, који употпуњује одличан утисак о овом научном делу.</p>	
X	ПРЕДЛОГ:
<p>На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:</p> <p>На основу свега изложеног, сматрамо да је Јелена Јанићијевић обрадом теме под насловом <i>Проблем идентитета у постмодернистичком енглеском роману, у одабраним делима Џулијана Барнса, Ијана Макјуана, Грејема Свифта и Мартина Ејмиса</i> сачинила вредно научно дело, од несумњивог значаја за српску англистику и науку о књижевности. Због тога предлажемо наставно-научном већу Филолошког факултета да ову докторску дисертацију прихвати, а кандидакињи одобри приступ усменој одбрани рада.</p>	

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

1. др Зоран Пауновић
2. др Александра Јовановић
3. др Ивана Ђурић Пауновић